

90 години от учредяването на БГД
75 години от издаването на Известия на БГД
40 години от първия конгрес на БГД



ЦЕНТРОВЕ НА ГЕОГРАФИЯТА В БЪЛГАРИЯ

ЧЕТИВО-ПРОДЪЛЖЕНИЕ от бр. 6/2008

В ПАМЕТ НА БЪЛГАРСКОТО ГЕОГРАФСКО ДРУЖЕСТВО (ПО СЛУЧАЙ 90 ГОДИНИ ОТ НЕГОВОТО ОСНОВАВАНЕ)

Втора част. Развитие на БГД в условията на господстващ еднопартиен тоталитаризъм и социалистическо планово стопанство (1945–1990 г.)

Вторият, 45-годишен период в развитието на БГД е отразяван в подробности във всички географски периодични издания, поради това в тази част от статията се прави обобщение само на най-важните дейности, проблеми и постижения на дружеството. За пресъздаването на епохата се използват подходящи цитати.

В прегледаните хиляди публикувани страници, изобилстващи с подробности и повторения и най-вече – с уверения за идеологическа „вярност“, с позовавания на партийно-политически документи и с обилни идеологически допускания и редица фактологични неточности и противоречия, които затрудниха анализа и наложиха доуточнявания в срещи с дружествени членове, участници в тези събития. Част от въпросите обаче остават, тъй като архивът на БГД и от този период не е запазен, а в Известията след 1945 г. вече не се публикуват подробни отчети за организационната дейност на дружеството.

„Когато се прави исторически преглед на дейността на една научна организация, трябва да се има пред вид, че в основата на отделните етапи на тази дейност лежи не само състоянието на съответната научна област, но и развитието на икономическата и социалната структура на обществото.“

Ж. Гълъбов (1980, с. 5)

През първите години след „социалистическата революция“ в България комунистическата партия успява да наложи пълна диктатура. Политически модел е Съветският съюз. „За това време Народна република България тръгна смело по пътя на социализма, като се справи с председателя Никола Петков (има се предвид лидера на ВЗНС и на обединената антикомунистическа опозиция в България, който като народен представител в VII ВНС е осъден на смърт и екзекутиран на 23.IX.1947 г. – П.С.), гласува и приложи двегодишния стопански план, национализира банките и кредита, национализира индустрията, едрия земеделски инвентар, приготви проект за петгодишния стопански план и т.н.“ (Пенков, 1949, с. 27).

Тези промени рефлектират и върху науката. „Критическата оценка на нашето научно наследство с оглед методологическото преустройство на географската наука бе една от главните задачи през този етап.“ (Гълъбов, 1980, с. 9).

„...примитивността на хетнерианската географска методология при обяснението на сложните социал-икономи-

чески явления, която бихме могли да наречем схематичен географизъм, ... заедно с редица етнографски, битови и исторически интереси, дадоха подтик за областно-географските изследвания, в които той се прояви в най-остра форма.“ (Гълъбов, 1949, с. 9–10).

„Успоредно с изясняването на методологичните основи на икономическата география, ... трябва да се поведе борба и против остатъците от антропогеографските схващания, които заемаха господстващо положение в зародишното състояние на икономическата география през до-деветосептемврийския период... Успешното преодоляване и постепенното ликвидиране на остатъците от вулгарно-материалистическите схващания, най-ярко проявени в областта на антропогеографията, способстваха твърде много икономическата география да бъде поставена на правилни, на истински и непоклатими методологични основи в съответствие с принципите на диалектическия и историческия материализъм. И ако става дума за завоюване на известни постижения, то следва да се отбележи, че това е основният и най-важен успех на нашата сравнително млада икономическа география, без който не е мислим какъвто и да е напредък в осъществяваната научно-изследователска дейност.“ (Мичев, 1959, с. 8).

„Дружеството стана основен организатор на дълбокото преустройство на българската географска наука върху принципите на марксистко-ленинската философия. Разгъна се широко и ползотворно сътрудничество с най-прогресивната и водеща школа – съветската.“ (Вапцаров, 1988, с. 16)

„Не е трудно да си представим какво би било състояние-то на географията, ако в нашата страна не бяха се осъществили споменатите социалноикономически преобразования, ако на мястото на съществуващите преди буржоазни теории и идеологически схващания относно предмета и задачите на географията господствашо място не зае диалектико-материалистическото схващане за развитието на природата и обществото. Само на тази основа стана възможно ликвидирането (подчертаването мое – П.С.) на старите ненаучни теории и ясното разграничаване на предмета и задачите на физическата и икономическата география.“

За разлика от недалечното минало географията прес-тана да бъде „единна“ наука, за каквато я представяха онези нейни привърженици, които вярно служеха на интересите на буржоазната класа.

Понастоящем в географията напълно е изяснен въпросът за съществуването и развитието на двата ѝ основни дяла – физическа и икономическа география. Сложилото се и утвърдено деление произтича от марксистическата идеология, от съвременните представи за предмета и теоретичните задачи на географията, както и от самата същност на обектите,

които се изучават от географията: географската среда, т.е. природните условия и явления на една или друга територия, взети в своята съвкупност и взаимна връзка, от една страна, и, от друга – общественно-икономическите явления – териториалното разпределение на производството в отделните страни и райони, обуславяни от обективните закономерности, присъщи на един или друг способ на производство, и влиянието на географската среда.“ (М. Мичев, 1959, с. 4)

Въпреки, че тогава не се осъзнава и не се признава, именно „ликвидирането на единната география“ е в основата на все пак отчетеният факт, че българската география „по редица причини не можа да извоюва за себе си някакво особено положение, което да я постави в редовете на онези науки, които дадоха определено подчертан принос за развитието на нашата национална икономика и култура. С други думи, географията относително изостана в своя растеж по количеството и качеството на работите с първостепенно значение и поради това тя намери сравнително малко място в стремителния подем на нашето народно стопанство.“ (Мичев, 1959, с. 5)

„Няма да бъде в противоречие със съществуващото състояние, ако се отбележи, че е налице не само известно изоставане в областта на теорията на географията, но и откъсване на самата география от по-конкретни и частни изследвания. И не само това. Съществуваше един кратък период в развитието на икономическата география, когато се проявяваше определено подценяване ролята на географската среда и това се демонстрираше като висше усвояване на марксистко-ленинската теория. И всяко отдаване дължимото на географската среда и правилното отчитане на нейната роля се считаше едва ли не като връщане към позициите на географския детерминизъм и плуване във водите на буржоазната идеология.“

Преодоляването на породилото се изоставане и ликвидиране на допуснатите слабости не следва да се осъществява по пътя на обикновеното методологизиране и социологизиране и прекомерната употреба (а понякога и злоупотреба) на марксистическа терминология, а на основата на задълбочени отрасли и регионални конкретни проучвания, които ще бъдат истинският източник за обогатяване на теорията и практиката на икономическата география.“ (Мичев, 1959, с. 9)

Независимо, че след 9 септември 1944 г. сдруженията в България са забранени и се разформироваха, БГД „бе измежду малкото на брой дружества, чиято дейност се отчете като, общо взето, прогресивна. Пред дружественото ръководство стояха за разрешаване обаче изключително отговорни задачи за привличането и организирането на прогресивни географски кадри в едно здраво ядро, което да съдейства и ръководи очистването на географската теория от буржоазни и реакционни възгледи и нейното преустройство на диалектикоматериалистическа основа.“ (Пенчев, 1978, с. 2). Както се посочи в първата част на статията (вж. бр. 6/2008), „очистването“ засяга най-вече утвърдени и авторитетни професионалистите като професорите Ив. Батаклиев и Д. Яранов.

След преломното събрание на БГД (16 .IIII.1945 г.) „започна фактически нов период в живота на дру-

жеството. То се оглави от прогресивни дейни членове...“ (Велчев, 1959, с. 185). На 2 март 1945 г. за председател на БГД е избрана Ал. Монеджикова, дългогодишен член на дружественото настоятелство и съпруга на виден комунистически функционер. Той е изпратен на работа в б. Съветски съюз и Ал. Монеджикова го последва, поради което на 4 ноември 1948 г. председател на БГД става проф. Ан. Бешков. Той има голям принос за стабилизацията и професионалния авторитет на дружеството в тези тежки за българската география години (вж. и бр. 3/2006 на „География `21“). Същата година на 16 декември дружеството устройва тържествено събрание в аудитория 15 на Ректората по случай 50-годишнината на Географския институт при Университета и 30-годишнината на БГД.



„Ние даваме отчет пред Вас, драги другари географи, излагаме и новите перспективи и Ви молим за мнение, съвет и съдействие през предстоящата наша дейност. Защо задачите, които изправя пред нас нашата нова общественост, нашето ново развитие и Отечествения фронт със своя стълб БКП са така обширни, че само колективният ум и масовата работа могат да доведат до правилното им разрешаване. Така пред нас се поставя в твърде кратък срок да се изработи голям научен географски български атлас, да се изработи курс по география на България, да се съставят трудове по общогеографско и стопанско географско райониране на България, да се дадат най-разнообразни съдействия на разните министерства и дирекции, на Държавната планова комисия и т.н. И ние смятаме, че дълг е на всеки географ и приятел на географската наука и на нашето прогресивно развитие да отдаде силите и способностите си за изграждане на нашата млада република и на социализма у нас.“

Из Приветственото слово на проф. **Ан. Бешков** от 16.XIII.1948 г.
публ. в Геогр. преглед, год. III III, кн. 2-3, с. 1).

В обстоен доклад, посветен на годишнините (публ. в Геогр. преглед, год. IIIIII, 1949, кн. 2-3), доц. Ж. Гълъбов посочва като следдеветосептемврийски постижения (с. 11) „разширение на университетската географска наука в нейния пълен обем чрез създаване на катедрата по Областна география и география на България“ (оглавена от доц. Игн. Пенков), „ликвидиране с изостаналото от миналото неравно съжителство на историята с географията в МНП, чрез създаване на отделен инспекторат по география“, „признаване правото за съществуване на географската наука в системата на БАН с избора на двама дописни членове по география (нови – Ан. Бешков и Ж. Гълъбов през 1948 г., тъй като Й. Захариев е избран още през 1937 г. – П.С.). Това е първата крачка към създаването на Географски институт и при БАН. Интерес представляват и маркираните в доклада най-важни задачи пред българската география и пред БГД, между които: „... създаване на географска опитна станция за производствена практика на

студентите по география“, „разширяване и обогатяване на Географския институт при Университета с помещения, апаратура, превозни средства и съоръжения за научно-изследователски експедиции“, „откриване и обзавеждане на Географски институт при БАН“, „подготовка на работата по издаването на „Научния атлас на България“, работа вече започната при БАН“, „съставяне на „География на България“ върху нови данни, като пръв сериозен опит за колективно научно творчество в областта на географията“, „вдълбочени монографични изследвания в областта на физикогеографията и икономгеографията и издаване на университетски курсове, поставени на нови методологически основи“, „осъществяване на една от най-сериозните организационно-научни промени, която има да изиграе огромна роля в бъдещето развитие на географията – обособяването ѝ с геологията в отделен Геолого-географски факултет“ (основан през 1963 г. с активната намеса на Ж. Гълъбов, вж. и бр. 6/2008 на „География `21“).

„Ето за каква работа ви призовава нашата наука, ето в името на какво ние, които най-непосредствено носим отговорност за нея, търсим вашия опит, уважаеми стари колеги и в името на какво призоваваме вас, младите наши възпитаници, да ни следвате и надраснете.“

Ж. Гълъбов (1949, с. 11)

Безогледната идеологизация в дейността на БГД обаче има своите резултати: „През първите 10-15 години след 1944 г. въпреки интензифицирането на дружествените мероприятия броят на дружествените членове не е нараснал, а даже е намалял до около 190 души, и то предимно от столицата. Дружествените ръководства са били заангажирани повече в идеологическата реорганизация на географската теория и практика, отколкото в масовизирането на дружеството (подчертаването мое – П.С.) (Пенчев, 1978, с. 3).

Колкото до организационната структура на дружеството, неговото ръководство още през 1947 г. предлага да се създадат „отделни секции за научна работа в отделните секции на географията, а именно физикогеографска, стопанскогеографска и област-

ногеографска (по подобие на новите катедри в специалност География в СУ – П.С.).“ (Пенков, 1949, с. 28). Реорганизацията на БГД обаче става на 19 април 1951 г., когато на поредното годишно отчетно събрание се приема нов устав, според който се изменя основно организационната форма на дружеството – то „премина под покровителството на БАН. Създаде се научен съвет от 25 души, който да излъчва постоянно седемчленно бюро. В състава на бюрото трябваше да влизат и двама представители на БАН. Научната дейност на дружеството започна да се провежда от следните три комисии: физикогеографска, икономгеографска и методическа. Уставът предвиждаше научният съвет да избира по един отговорник за всяка комисия. При изпълнението на този устав стана раз-

пиляване на малобройния активен членски състав по отделните комисии." (Велчев, 1959, с. 187). През 1952 г. се правят неуспешни опити за формиране на научни секции в БГД.

В действителност, преминаването на БГД към БАН е символично, тъй като новият академичен устав "не предвижда ръководене и закрила на научни дружества и затова нейната управа (на БАН – П.С.) не беше в състояние да оказва помощ на нашето дружество" (пак там, с. 188). За отслабване дейността на дружеството освен малобройния състав на активните членове, допринася и реорганизацията на печатното дело в България. Издаването на списанието на БГД "География" се поема изцяло от ДИ "Наука и изкуство", като по този начин се преустановява постъпването на приходи и дружеството постепенно изпада в материално затруднение. Замира и дружествената лектория. От друга страна, реорганизацията на обучението по география в Университета* и организирането на Географски институт при БАН (1950–1951 г.)* отвлечат вниманието и силите на най-активните членове от дружествените задачи. В подобна ситуация се намира БГД и при устройването на Географския институт при Университета през 1924 г. (вж. първата част на статията, бр. 1/2008). Това е поредният етап на застой в дейността на БГД.

В началото на 1956 г. уставът на БГД отново е изменен и се премахват научният съвет и отделните комисии. През м. ноември с.г. се провежда **национална конференция на БГД**, която взема важни решения за подобряване дейността на дружеството. Тя се провежда месеци след "историческия" Априлски пленум на БКП, и бележи края на един важен етап от дейността на БГД в условията на преход към социалистическото планово стопанство.

Националната научна конференция (4–6 ноември 1956 г., София)* е най-голямото събитие за българските географи 20 години след IV конгрес на славянските географи и етнографи (1936 г.). Тя събира повече от 300 души – изследователи и преподаватели от БАН и СУ, учители, географи от различни министерства, ведомства и организации, студенти (Попов, Мичев, 1956). В доклада си "Проблеми на физическата география в България" проф. Ж. Гълъбов набелязва като най-важни задачи: още по-тясно свързване с практиката, довършване на първия том (Физическа география) от монографията География на България, разработване и издаване на географски атлас на България, съставяне на геоморфоложка карта на страната в М 1:200 000. В последвалата дискусия се подчертава необходимостта от написване на физикогеографски монографии за отделните части на страната, както и на учебник по физическа география на България.

Дискусията през втория ден, посветен на икономическата география (с докладчици проф. Игн. Пенков и проф. Ан. Бешков), отчита нейното недостатъчно обществено признание и приложение в решаване на практически задачи. Третият ден е посветен на състоянието и проблемите на училищната география. Провеждат се оживени разисквания, провокирани най-вече от това, че "на географията не се дава заслужено място в горния курс на общообразователните училища, поради което учебният материал е мно-

го претрупан." (Попов, Мичев, 1956, с. 21). Обсъждат се и слабостите на учебниците по география и се предлага написването им вече да се възлага с конкурс. "Изтъкна се нуждата от преподаване на стопанска география на България в последния клас на горния курс и от въвеждането на физическа география на България. Подчерта се необходимостта от провеждане на редовни екскурзии с учениците и устройване на задгранични екскурзии за учителите. За онагледяването на учебния процес се чувства остра нужда от учебни помагала: карти, глобуси, диаленти, картини и др. Във връзка с това е необходимо МНП да възложи на Учтехпром и Картпроект да изработят такива. Някои от учителите, които са били на специализация в Института за усъвършенстване на учителите в София, изказаха мнение във връзка с малката помощ, която там им се дава, и предлагат да се задълбочат и подобрят практическите занятия" (пак там).

Интерес представляват някои от приетите "Решения" на конференцията, определени като програма за бъдещите действия на българските географи:

– Да се осъществява по-нататъшна диференциация на физикогеографските и стопанскогеографските науки; Да се работи за повишаване на марксистко-ленинската подготовка на научните и преподавателските кадри...; Да се осъществява на основата на принципиалната критика и самокритика преоценката на достиженията в областта на географските науки до 9. IX. 1944 г., като се води борба против всякакви остатъци от буржоазната идеология.

– В новия учебен план на МНП за средните общообразователни училища географията да бъде застъпена с 16 часа седмично, като география на България се учи в последния XII (или XI) клас и бъде възстановена като матуриретен предмет; Съставянето на учебниците по география да се осъществява на принципа на конкурса... Учебниците по география да бъдат пускани отначало като пробни издания и след обстойното им обсъждане да се отпечатват на редовен печат; Да се пристъпи към създаване на географски кабинети, географски площадки, учебни атласи, географски стенни карти, релефи; да се издават необходимите ръководства по практическа работа, ръководства по научни географски екскурзии и пътешествия.

– Да се създаде централен инспекторат към МНП; Към институтите за усъвършенстване на учителите да се въведат и практически занятия по физико-икономгеографско карточертане, изготвяне на окоммерни снимки, релефни карти и др.; Да се възстанови практиката на провеждане на национални научно-педагогически конференции по география, които да се провеждат в учебно време в продължение на 8–10 дни, като през този период да се провеждат и научни екскурзии; МНП, респ. отговорниците по география, да организират системно проучване и осъществят популяризиране на добрия практически опит по география чрез уреждане на практически конференции – веднъж на две години.

– Да се направят постъпки пред Министерството на културата и Държавната планова комисия за включване в номенклатурата на държавните щатни таблици на длъжностите "географ-физикогеограф" и "географ-икономгеограф".

По традиция и през втория период от своята дейност БГД проявява засилено внимание към **училищната география***, като за решаване на проблемите там работи съвместно с МНП.

Членове на БГД участват в написването на учебници за училищата и учителските институти – Ж. Гълъбов, Ил. Иванов, Игн. Пенков, К. Мишев, Т. Йордан-

* С този знак са отбелязани обекти и събития, за които в електронната версия на статията се съдържа допълнителна информация.

нов, Е. Ковачева, Ст. Петров, Т. Христов, М. Гловня и др. Първите десет години след 1944 г. БГД продължава да поддържа установилата се полезна практика за **националните конференции на учителите по география**. Те се организират през 2 години със съдействието на МНП. В програмите им е застъпена както научната, така и методическата тематика. Провеждат се "в научно-екскурзионна форма под ръководството на университетски преподаватели и научни работници, проучвали продължително време посетените райони и обекти." (Гълъбов, 1980, с. 10). Същевременно БГД инициира и обсъждания на новите учебни програми и учебници по география.

Национална учителска конференция (1946 г.) "Незабравима ще остане националната конференция през 1946 г. с екскурзия по р. Дунав и краен пункт в Русе. Тогава прогресивното ръководство на дружеството, подкрепено от множество учители, разобличи опозиционера-реакционер Митю Седев на поста главен инспектор на МНП. Той бе свален и на негово място бе назначен Станю Петров." (Пенков, 1988, с. 8)

Градска конференция на учителите по география в София (1 ноември 1947 г.). Организирана е по инициатива на Софийското градско дружество на работниците по просветата със съдействието на БГД и на Инспектората по география при МНП. Конференцията цели "учителите по география да опреснят научната си подготовка и да обменят преподавателски опит". Изнесени са 3 доклада (Б. Костова, Игн. Пенков, Ан. Вешков) и 1 показан урок

Обсъждане на програмата и учебниците по география (4 март 1948 г.). Съорганизатор е Педагогическият център по география в София (ръководител Т. Йорданов). Докладва Ил. Иванов, тогава учител в Първа мъжка търговска образцова гимназия. "Докладчикът обстойно обясни, че при обучението трайни следи оставят не многото факти, а пътят, по който те се обясняват и свързват. Затова според новата програма в IV клас (гимназиален, който отговаря на съвременния VII кл. – П.С.) се изучава общата физическа география, а в V кл. физическа география на континентите, а в VI кл. стопанска география на страните и в VII кл. география на България." (Йорданов, 1948, с. 24-25).

"За по-пълноценното провеждане на обучението събралието реши (според окръжно N 7 на МНП относно даване препоръки за промени в програмите и хорариумите) сегашната програма по география в гимназиите да остане в сила и за в бъдеще, като се настои да се увеличат часовете с по един в VI и VII клас." (пак там, с. 25).

"На няколко пъти делегации на настоятелството на дружеството ходиха лично при министър Драмалиев с искане запазване на втория час в шести клас. На 23 м.м. имаме нова среща с министъра, на която той обеща да върне един час в пети клас, ако химичите се откажат. Делегация на БГД посети и председателя на БАН във връзка със създаване на Географски институт." (Пенков, 1949, с. 27)

Първа Национална конференция на учителите по география (26-31 май 1948). Провежда се по Черноморското крайбрежие, като за целта специално е нает и пътнически кораб. Във Варна и Бургас са изнесени 5 доклада (Ст. Петров, Ж. Гълъбов, Игн. Пенков, Ан. Вешков, Т. Йорданов) и 1 показан урок. Обект на обсъждане е програмата по география в средните училища и разпределението на материала в нея. На преценка са подложени учебниците и учебните помагала по география. Всички се обединяват около актуалната за това време идея, че "обучението по география може и трябва да стане образец за внедряване на Маркс-ленински мироглед сред учащите се." (М. Мичев, 1948, с. 32).

От 18 до 21 август 1950 г. в Източните Родопи се провежда поредната **Национална конференция на учителите по география**. Посетени са градовете Пловдив, Димитровград, Хасково и Кърджали, където са изнесени 4 доклада (Ст. Петров, Т. Йорданов, Игн. Пенков и Ж. Гълъбов). "Участниците в конференцията поеха тържествени обещания пред министър-председателя др. Вълко Червенков, министър на Народната просвета и Националния комитет за зашита на мира, че непрекъснато ще повишават и усъвършенстват своята научна, педагогическа и марксистко-ленинска подготовка и ще станат още по-ревностни защитници и борци за мир." (Мишев, 1950, с. 24).

Във връзка с "Искането, отправено от страна на МНП за уточняване на районната мрежа, по която трябва да се изучава унифицирано икономическата география на страната", в новосформирания Географски институт при БАН се провежда сериозна **дискусия по икономическото райониране на България**. Това става на специална сесия, организирана и със съдействието на БГД, която се провежда в края на 1952 г. и първите дни на 1953 г.

Нова **научна конференция на учителите по география** се осъществява на 5-6 октомври 1959 г. На нея се изнасят 4 доклада (проф. Игн. Пенков, доц. П. Пенчев, Ст. Динчев, доц. М. Печевски), а от 7 до 10 октомври се провеждат и две научни екскурзии – по долините на реките Струма и Места и Западните Родопи, и в Родопския минен басейн (Мадан, Рудозем).

Впоследствие ръководството на БГД отчита, че „националните учителски конференции не удовлетворяват интересите на цялата географска общност. Освен това тяхната основна тематика се изчерпва почти изцяло в организирания по места окръжни и градски учителски конференции." (Пенчев, 1978, с. 3). Ето защо, на честването на 50-годишнината на БГД, което става повод и за обсъждане на организационната структура на дружеството, се възприема идеята за свикване на **конгреси**, по време на които да се извършва периодичен преглед на дружествената дейност (вж. с. 32). Тези най-големи национални географски форуми започват да се провеждат от 1968 г. и са най-висша форма на дружествена дейност, която създава нови предпоставки за обединяване на научните и педагогическите сили в българската география. Конгресите, заедно с печатните издания на БГД са най-съществените постижения в дружествената дейност през втория етап и затова на тях ще бъде отделено специално внимание.

След I I конгрес в българската география оформят и уточняват перспективите за своето развитие някои нови направления като медицинската география и географията на туризма. Интеграционните процеси между Географския институт при БАН и специалност География при ГГФ се задълбочават и на базата на новосформирания Единен център на науките за Земята при БАН (1973 г.). Особено активна и широкообхватна дейност се развива около съставянето и издаването на националния атлас на България (1973 г.). След IIII конгрес започналата "екологизация" на географията поставя на преден план в българската география проблема "Човекът и неговата жизнена среда". Други комплексни теми с национално значение са оценка на суровинната база в България; съставяне на геоморфоложка карта на Северна България (М 1:200 000) за търсенето на нефтогазо-

носни структури; перспективи за стопанския туризъм съобразно генералната схема за териториалното разпределение на производствените сили в страната; картиране елементите на водния баланс (съгласно международната хидроложка програма. Утвърждава се ново направление в българската география – ландшафтознание и опазване на околната среда. Специално внимание започва да се обръща и на рекреационните ресурси в страната. По съветския пример българската география е обявена за "конструктивна" – отличителна черта на "развитото социалистическо общество" (VIII конгрес, 1977 г.), но все повече изпада в методологическа криза. Назревящата необходимост под влияние на политическите процеси в б. Съветски съюз ("перестройка") за сериозен анализ на състоянието на българската география и нейното бъдещо развитие се усеща в работата на VII конгрес (1989 г.), но се пропуска много удобния политически момент за дискусии, оценки и решения.

Организационна структура и управление

И през втория етап се запазва организационната структура на БГД, а управлението се подчинява на дружествения устав.

Освен споменатите вече промени през 1945, 1951, 1956 и 1968 г., други по-съществени изменения в устава са приети през 1972, 1977, 1978, 1982 г. През 1977 г. III-ят конгрес узаконява нова структура на БГД, според която то се управлява (по йерархичен ред) от Конгрес, Централен съвет, Централно ръководство и ръководства на дружествените клонове, които се избират за 4-годишен мандат. Оперативен орган на дружеството е Централното ръководство в състав 11 души, а Контролно-ревизионната комисия е от 3 души.

След IV конгрес (1981 г.) сериозно се подобрява организационната дейност на дружественото ръководство. Започва редовно провеждане на пленуми на Централния съвет на БГД (63 души). За периода 1982–1985 г. Централното ръководство провежда 42 заседания! БГД се сдобива и със самостоятелно помещение за канцелария, а библиотечният фонд – с читалня в сградата на Университета на ул. "Московска" 49. Съставена е пълна картотека на дружествените членове. Подобни картотеки имат и 28-те дружествени клонове. В чест на конгреса ръководството на БГД осигурява изготвянето на членска карта и значка, отчетни картони, бланки и пликове с емблемата на дружеството. Преиздава се устава на БГД (1982 г.) и се изготвя почетен знак (медал) с лика на основоположника – проф. Ан. Иширков¹ а също и почетен диплом, с който да се награждават "най-заслужилите за развитието на географията и географското образование в България и активните дейци на БГД".

На VII конгрес Централното ръководство е преустроено в Изпълнително бюро (11 души) с председател, един зам.председател, научен секретар и членове, които да ръководят комисии по научната, финансовата, международната и др. дейности. Централният съвет се преустройва в Управителен съвет на БГД (68 души).

През този най-дълъг период в развитието на БГД негови **председатели** последователно са Ал. Монеджикова-Николова (1945–1948), акад. Ан. Бешков (1948–1964), проф. Ил. Иванов (1965–1968), проф. Ж. Гълъбов (1968–1971), проф. П. Пенчев (1971–1977), проф. Ж. Гълъбов (1977–1981), проф. Т. Христов (1981–1991).

В ръководството на дружеството отговорни длъжности заемат като зам.-председатели: Ст. Петров, Ил. Иванов, Иг. Пенков, Ив. Велчев, М. Мичев, Т. Йорданов, Д. Димитров, Д. Канев, М. Георгиев, М. Русинчовска, Ив. Вапцаров; като секретари: Игн. Пенков, В. Велев, Ст. Петров, Ив. Велчев, Д. Канев, М. Гловня, П. Попов, Ив. Вапцаров, Б. Векилска; като касиери Л. Динев, Ст. Динчев, Д. Канев, П. Петров; като библиотекари: Ст. Петров, Ил. Иванов, Л. Димитрова, Здр. Борисов, М. Въчваров. През годините членове на централното ръководство са: Т. Байкушева, Цв. Колева, М. Мичев, Д. Димитров, В. Неделчева, П. Векилска, Ж. Гълъбов, Ив. Велчев, К. Мишев, М. Маноилова, Т. Йорданов, Цв. Михайлов, Х. Тишков, Н. Боянов, Здр. Дерменджиев.

От проведените "оздравителни" мероприятия през 1945 г., в БГД остават 190 "прогресивни" членове, предимно от София. След първоначалните идеологически сътресения **броят на дружествените членове** постепенно нараства: 1949 г. – 580 д.; 1975 г. – 655 д.; 1976 г. – 1029 д.; 1977 г. – 1121 д.; 1978 г. – 1134 д.; 1981 г. – 864 д.; 1983 г. – 1312 д.; 1985 г. – 1365 д.; 1988 г. – 1300 д. (при ок. 2500 учители по география в страната). В края на разглеждания втори период БГД има около 1500 редовни членове.

Още след I конгрес се отчита, че "слабо звено в организационната дейност е недостатъчната връзка на ръководството на дружеството с учителството по география, което пречеше за организирането на мероприятия с по-голям обхват." По инициатива на ръководството започва изграждането на "**дружествени клонове** на учителите по география в няколко окръжни центъра" – Варна, Пловдив и Русе (1974 г.). За късо време се организират още 2 клона (1975 г.), а през 1977 г. те са вече 13 и в тях са картотекнири 886 души, т.е. около 80 % от общата членска маса на БГД. Същата година на VIII конгрес се взема решение дружествени клонове да се изградят във всички административни окръзи. Това става реалност през юни 1984 г., когато се основава и последният клон в Габрово. Самостоятелен столичен клон съществува от 1981 г. Към него се основава и единственият и много активен клуб на географите ветерани. По данни от 1983 г., с най-малка членска маса (20–30 д.) са клоновете в Ямбол, Сливен, Михайловград (дн. Монтана), Ловеч, а най-многолюдни са тези в столицата (226 д.), Варна (132), Софийски окръг (100) Пловдив (100), Шумен (76), Стара Загора (73). През 1985 г. от 2500 учители по география в България, в БГД членуват около 1300.

През есента на 1986 г. се отчита, че БГД вече има и студентски географски клуб (в ГГФ на СУ), в който през 1989 г. членуват 80 студенти. Планирано е основаването на такъв и към новата специалност История и география във ВТУ. Успешно се проявяват и ученическите географски клубове към дружествените клонове във Варна и Монтана.

Работата на дружеството със студенти се осъществява и чрез сътрудничество с НИС на СУ и с движението за ТНТМ (техническо и научно творчество на младежта) – БГД оказва съдействие в организирането и провеждането на студентски експедиции, младежки научни сесии и др.

Продължава традицията да се удостоверяват **почетни членове на БГД**.

¹ На заседание на дружественото ръководство от 30 март 1978 г. е взето решението да се изготви медал на БГД с лика на проф. Иширков по случай 110-годишнината от неговото рождение и 60-годишнината от основаването на БГД. На същото заседание се решава да се издаде и **кратка история на БГД** в отделна брошура до 3 печатни коли. Но съставянето и издаването на брошурата се отлага и остава неизпълнено.

Първият след 1944 г. е акад. Н.С. Державин (б. СССР), удостоен с почетна грамота през 1946 г. По случай 30-годишнината от основаването на БГД, на 16 декември 1948 г. на тържествено събрание в Ректората за почетни членове на дружеството са провъзгласени „заслужилите съветски географи – академиците: Л.С. Берг, А.А. Григориен и Н.Н. Барански, както и заслужилите към българската географска наука: акад. В. Коларов¹, подпредседател на Министерския съвет и министър на външните работи и Ал. Монеджикова, известна наша общественичка и дългогодишна председателка на БГД. Освен това бяха провъзгласени за пожизнени членове заслужилите бивши преподаватели по география: Йордан Захариев, Димитър Костов, Жечо Чанков и Сава Попов“ (член-основател на дружеството – П.С.). Всички те са представени с биографични справки в сп. „Геогр. преглед“ (кн. 2-3, 1948).

Почетни членове на БГД са удостоени и на IIV и V национални конгреси – общо 40 души, от които 23 чужденци (за подробности вж. по-долу в текста).

И през втория период БГД поддържа чрез печатните си издания (вж. с. 29) **книгообмен** с други сродни организации и институции.

През 1959 г. се извършва книгообмен с над 40 страни, през 1978 г. – със 72, през 1988 г. – с над 80. „Дружествената библиотека е втора съкровищница у нас на ценна, предимно чуждестранна географска литература и особено на списания след библиотеката на специалност География при Университета. Днес тя брои над 2000 тома.“ (Велчев, 1959, с. 187). Същевременно „БГД създаде богата библиотека, която за съжаление не се използва рационално.“ (Веклиска, 1992, с. 18). Книгите и списанията са пръснати на различни места и едва през 1985 г. цялото „книжно имущество“ на БГД е събрано на едно място – в новата канцелария на дружеството на ул. „Московска“.

Л. Димитрова (хонорувана библиотекарка към дружеството) прави библиографска систематизация и съставя специален Указател на публикациите в Известията на БГД до 1983 г. (отпечатан в чест на V конгрес). По това време, пак благодарение на Л. Димитрова дружествената библиотека притежава няколко справочни картотеки, като тази по география на България съдържа ок. 12 000 заглавия на книги и статии (за периода 1900–1982 г.). Направено е предложение тя да прерасне в национална отраслова библиография по география на България.

Чрез **Националния комитет по география**,* възобновен по инициатива на проф. Ж. Гълъбов през 1959 г., БГД се представя със свои делегати и доклади на конгресите в Стокхолм (1960 г.), Лондон (1964 г.), Делхи (1968 г.), Монреал (1972 г.), Москва (1976 г. – с внушителна делегация от 150 души), Токио (1980 г. – с 2 участници), Париж (1984 г. – с 11-членна делегация), Сидни (1988 г.), както и в десетки други чуждестранни конгреси, научни сесии, симпозиуми, съвещания и пр. На конгреса в Париж са изнесени 7 български доклада и специално са издадени 2 сборника (на френски език): „Географията на съвременна България“ (1986) и „Стара планина – Кавказ“ (1984), които заедно със сборника „Доклади на международния симпозиум по морфотектоника“ (организиран от ГИ-БАН през 1983 г. в София) са раздадени на делегациите на конгреса. Освен от официалната българска делегация, конгресът е посетен и от членовете на научната екскурзия, организирана по този повод от БГД (30 души).

БГД редовно изпраща свои делегати и на националните географски конгреси в б. СССР (многократно), б. ГДР, б. Чехословакия, Унгария, Полша, Румъния, б. Югославия и др. Осъществени са и няколко обменни (или по линията на „Балкантурист“) екскурзии за членовете на БГД (през 1983 г. и 1984 г. в б. ГДР за по две седмици гостуват учителски групи по 30 души).

Финансовите постъпления в **бюджета на дружеството** са от членски внос, такси от кандидатстудентски курсове, абонаменти и от субсидии.

През 1968 г. БГД е прието за колективен член на Съюза на научните работници (СНР) в България, с който акт получава правото на субсидиране. Освен от СНР, дружеството се субсидира периодично и от Географския институт при БАН и от МНП. Най-голямо разходно перо продължават да бъдат дружествените издания, особено с нарастващия през годините монопол на ДИ „Наука и изкуство“.

Дружеството организира курсове за подготовка на кандидатстуденти по „Икономическа география на България“ за ВУЗ. Те са много добре посещавани и формират едно от най-големите финансови пера в приходната част на дружественния бюджет. По налични данни броят на курсистите в София постоянно нараства от 450 (1976–1981 г.) на 650 (1981–1985) и 715 души (1989 г.), разпределени в 8 потока – 4 вечерни и 4 дневни. Подобни курсове провеждат и някои от дружествените клонове: в Бургас, Русе, Варна (3 курса), Пловдив, Стара Загора, Сливен, Шумен, Силистра. По оповестени сведения за 1984 г., 70 % от приетите студенти в I курс, кандидатствали с изпит по география, са участвали в кандидатстудентските курсове на БГД.

Но дружеството продължава да стои настрана от приложна изследователска дейност и само през 1948–1949 г. успява да се ангажира в изпълнението на практически задачи, като за целта подпомага 10 свои членове „с по 10 000 лв. във връзка с техните научни изследвания по осъществяването на двегодишния стопански план.“

„През 1948 г. ръководството на дружеството сключи договор с Енергохидропроект за извършване на геоморфоложки проучвания на проектозавирни обекти. В тези проучвания взеха участие научни работници по география, членове на дружеството. По-късно инициативата за свързване на географските науки непосредствено с практиката беше изоставена.“ (Велчев, 1959, с. 186). Една от причините е, че БГД „не разполага с необходимата материална база – средства, помещения, лаборатории, персонал и пр., което се явява пречка то да се превърне в пълен географски център за научноизследователска работа, какъвто е случаят с географските дружества в някои други страни“ (Динев, 1964, с. 130). За решаването на тези проблеми обаче ръководството на дружеството не полагат сериозни усилия и това се превръща в една от основните причини за последвалия крах на дружеството (вж. третата част на статията).

В края на периода (31 декември 1990 г.) БГД разполага с 90 571 лв. (според финансовия отчет на дружеството, непубл.). Постъпленията за 1990 г. от членски внос са само 414 лв., а от кандидатстудентски курсове – 31 240 лв. Субсидиите от СНР възлизат на 32 000 лв., а от Министерството на просветата – 4 000 лв.

Дружествена дейност

И през втория период **популяризирането на географски знания** е приоритет в дейността на дружеството. Основна форма, особено в първите години след Втората световна война, продължава да бъде **лекторията**.

В нейната тематика преобладават беседите, пропагандиращи успехите на Съветския съюз и съветската географска школа. Според наличните данни, от 16.III.1945 до 15.V.1946 г. са изнесени 18 сказки, а до 31.V.1949 г. още 43. За времето от 1958 г. до 1961 г. сказките са общо 48, от които 15 на чуждестранни лектори (вече предимно от б. СССР). По-късно, благодарение на организационните усилия и умения на проф. Т. Йорданов "във времето на телевизията и на такова изобилие на географска информация, предлагано от ежедневния и периодичния печат и радиото, лекторията продължава да привлича най-любопытните си слушатели." За периода от 1976-1981 г. 18 лектора изнасят 105 доклада. През 1981-1985 г. ръководството на БГД планирани за лекторията 40 теми, но по дружествени клонове са изнесени само 17 беседи от 12 лектори, а в централната лектория в столицата – 18 беседи, вкл. от 5 чужденци. Лекторията постепенно губи своята роля, не толкова заради нарастващата конкуренция на медиите, особено електронните, колкото поради несполучливия подбор на теми, разминаващи се с актуални за географията проблеми, и недостига на подходящи за целта лектори.

Членовете на БГД участват в съставянето и написването на редица географски христоматии, научно-популярни книги, дипляни, карти. Дори се прави констатация, че „недостатъчно сериозно бихме се отнесли, ако на това „дело“ се даде много положителна оценка, защото то в много отношения „процъфтя“ за сметка на научноизследователската дейност... Може би крайно време е да се поограничи „популяризаторската“ дейност, която не представя географията в благоприятна светлина и не способства за нейното развитие.“ (Мичев, 1959, с. 11).

Освен чрез дружествените списания и поредици, като трибуна за популяризирането на географски знания се използват и списанията "Космос", "Наша родина", "Отечество", "Природа", "Турист", както и вестник "Ехо", "Орбита" и др. Но най-масово географски знания се разпространяват чрез научно-популярните книжки (издадени общо 120) от библиотеката "Научнопопулярно географско четиво" на ДИ "Наука и изкуство". Друга подобна поредица е "Столици и градове в света". ДИ "Просвета" пък издава "Географска библиотека", а отделни книжки с географска тематика (най-вече за отделни страни) излизат и в "Библиотека за ученика". Издателството "Медицина и физкултура" поддържа популярната поредица "Малка туристическа библиотека", в която много от авторите също са членове на БГД.

Други форми за популяризиране на географски знания, които БГД използва, са радиолекторията по програма "Знание" на радио София, много популярната телевизионна рубриката "Атлас" (с водещ проф. Т. Йорданов), както и образователната програма "Калейдоскоп" (проф. Т. Христов) на БНТ.

Естествено, от първостепенно значение за БГД продължава да бъде **научната дейност**. Дружествените членове участват в издаването на всички фундаментални географски трудове в България през този период. Те са сред членовете и на научните колективи, изпълняващи отговорни национални задачи и международни проекти. Същевременно БГД издава и свои научни и научно-популярни издания и е инициатор и организатор на редица научни форуми, които имат своето значение и като трибуна на цялата българска географска общност.

Ще отбележим някои от тях, станали трибуна за интересни предложения и дискусии (за конгресите вж. с. 31).

Тържествени научни сесии се организират във връзка с годишнини от различни политически и исторически събития: деветосептемврийската (1944 г.) "социалистическата революция" в България (1964, 1969, 1984 г.); Априлския пленум на ЦК на БКП от 1956 г. (1981, 1986 г.); "Великата октомврийска социалистическа революция" (1967, 1977, 1983 г.); Освобождението на България от османско иго (1978 г.), както и основаването на БГД (1978, 1988 г.).

Юбилейна научна сесия по география (24-25 април 1969 г. в СУ)*. Изнесени са 12 доклада (4 основни и 8 съдоклада) за състоянието, задачите и перспективите на основните географски дисциплини.

В последвалите разисквания се изказват 20 души от различни институции. Някои от констатациите в тях заслужават да се цитират (по Анг. Велчев, 1969): "... да се обърне особено внимание на прилагането на стационарни наблюдения и лабораторни изследвания при теренните геоморфоложки проучвания. От тях ще се получат количествени показатели, които все още малко се използват в геоморфологията." (на Цв. Михайлов, с. 199); "При геоморфоложките изследвания е необходимо широко да се прилагат лабораторните разработки. Те са особено необходими при датирането на кватернерните седименти." (на М. Гловня, с. 201); "Географските изследвания в областта на спелеологията са твърде ограничени. В това отношение биолозите проявяват много голяма активност, а географите изостават." (на Л. Динев, с. 200); "Трябва да се ... координира работата по геоморфоложкото картиране на страната, която се извършва от различните институции." (на Х. Борисов, с. 201), "Във физикогеографския ландшафт се развиват комплекс от процеси, които съставляват големия географски цикъл. Той има няколко епикли – геоморфоложки, хидроклиматоложки, биоложки и т.н. Епикиклите имат своя еволюция, съхранена със съответни палеоеlementи и ландшафти. Палеогеоморфоложкият метод се използва при геоморфоложките изследвания. Не така обаче стоят нещата при другите физикогеографски науки. В хидрологията и климатологията не се обръща достатъчно внимание на палеохидроложките и палеоклиматоложките елементи. Те имат своето отражение в характера на съвременните процеси. Палеогеографският метод трябва да се прилага по-широко при изясняване еволюцията и съвременното състояние на ландшафта." (на Ж. Гълъбов, с. 202); "Голяма е нуждата от географско-комплексници. С оглед на това да се насочи подготовката на студентите по география в Университета, а в Географския институт да се организира научно звено, което да се занимава с проблемите на комплексната география." (на Игн. Пенков, с. 202); "Училищната география не е на необходимото съвременно ниво. Учебниците съдържат груби грешки и не са съобразени с възрастовите особености на учениците." (на Вл. Попов, с. 199); "Училищната география е в криза. Причини има много, но основната трябва да се търси в средата на географите. Недостатъчно се заангажира обществеността с географските проблеми, пишат се лоши учебници, конкурсите за учебници не се провеждат много удачно." (на В. Даков, с. 203), "Тук изниква проблемът за учебниците. Те трябва да се обсъждат от по-широка аудитория. Например с такава задача може да се заеме БГД." (на К. Мишев, с. 205).

На заключителното заседание на сесията "се взе единодушно решение да се постави въпросът пред съответните партийни и правителствени органи за запазване на двата часа седмично по география на България в X клас на средните поли-

технически училища, като едновременно с това се въведе за изучаване и в останалите училища." (Велчев, 1969, с. 27).

Юбилейна (тържествена) научна сесия по случай 60 години от основаването на БГД и 100-годишнината от освобождението на България от османско робство (7 октомври 1978 г., Аулата на СУ)*. Направен е преглед на досегашната дейност на дружеството и са изнесени няколко доклада върху насоките в развитието на основните географски направления. Основният доклад е на председателя на дружеството проф. Ж. Гълъбов: "Ролята на БГД за развитието на географията в България". След закриване на заседанията се провежда мило тържество по случай неговата 70-годишнина.

Дружеството участва и в организирането и провеждането на **двустранни научни симпозиуми**: Българо-британски (1978, 1979, 1983 г.), „Кавказ-Стара планина" (1978-1984 г., със съвместни експедиции), Българо-югославски (1981 и 1982 г.), Българо-американски (1987-1992 г.). Със съдействието на БГД се провежда научна сесия по случай 100 годишнината от рождението на съветския географ Н. Барански, както и сесия на тема "Развитието и проблемите на географската наука" (Земен, 1981 г.).

Научни конференции за географското образование

Въпреки решенията на БГД между националните конгреси да се провеждат национални научни конференции по проблеми на географското образование, тези форуми се активизират и придобиват голям обществен отзвук едва след IIV конгрес (1981 г.)

Особено впечатляваща е конференцията **"Интензификация на обучението по география в съвременното училище"** (6 и 7 септември 1983 г., НДК - София).^{*} За представителността на този форум е показателен броят на участниците - повече от 450. "Организационния комитет съвместно с ръководствата на клоновете на БГД проведеха обсъждане на открити уроци, дискусии, районни, градски, окръжни конференции (съвместно с отделите "Народна просвета"). Над 200 учители участваха с доклади, най-добрите 16 бяха представени на националната конференция." (Векилска, 1992, с. 15)

Провеждат се 4 заседания с 2 основни доклада и 16 доклада на учители от страната, в които те споделят опит по следните теми: Интензификация на учебно-възпитателния процес по география чрез използване на интегралния подход и междупредметните връзки, Организация, методи и форми на обучение по география с оглед на неговото интензифициране, Извънкласни форми на работа като средство за интензификация на обучението по география.

В пленарните доклади се отбелязва, че според действащата програма по география 33 % от часовете са за въпроси по общата география, 20 % за география на България и 47% за география на страните, следователно "на теоретичните и методологичните основи на географията е отделено съвсем незначително място." Предлага се "да се въведе нов теоретичен системен курс по география. Това е възможно само при условие, че се въведе изучаването на географията в X клас на ЕСПУ." (Христов, Русинчовска, 1984, с. 45). Защо "авторите с тревога отбелязаха факта, че единствено географията от задължителните общообразователни дисциплини не е намерила полагаемото ѝ се място в учебния план и не е включена за изучаване в X клас на ЕСПУ." (пак там, с. 46).

След конференцията се провежда среща на ръководството на Пленума на БГД с ръководството на МНП, в която

участват изтъкнати географи и учители. Обсъдени са редица въпроси за въвеждането на географията като свободно избираем предмет в първа и втора степен на ЕСПУ. От страна на министър проф. Фол е получено обещание за пълна подкрепа. "Благодарение на активната дейност на много дружествени членове започна изучаването на географията като свободно избираема дисциплина в X и XI клас на ЕСПУ." (Векилска, 1992, с. 15-16).

Четири години по-късно (1987 г.) се провежда друга голяма национална конференция на тема **"Учебно-възпитателната работа по география на България"**. Нейната подготовката преминава на няколко етапа, което позволява на голям брой дружествени членове да се включат активно. По окръзи и по райони на ИУУ се обсъждат много доклади и се излъчват най-добрите. Част от тях, избрани от централна комисия, са изнесени на заключителния етап на конференцията на 4 септември 1987 г., а другите доклади са представени на стенд (постери). Този етап е предшестван от "кръгли маси", организирани на 7 и 8 май 1987 г. Дискусиите се водят по две теми: "Нови моменти и научните изследвания на географията на България и отражението им в учебно-възпитателния процес" и "Географията на България в ЕСПУ". Пленарният доклад на конференцията е на председателя на БГД проф. Т. Христов: "Отечествената география - основна научна и учебна българистична дисциплина".

През 1988 г. БГД е домакин на **срещата на научните секретари на географските дружества** от социалистическите страни в Европа. Те обменят опит в областта на училищната география. В заключителния документ се правят няколко актуални препоръки: "да се използват различни форми за повишаване на квалификацията на учителите по география и те да се въвлечат в изследователска работа; да се търсят нови форми за извънкласна работа с учениците, за да се повиши интересът им към географията; да се търси сътрудничество с МНП за уточняване на учебното съдържание по география".

Последна в разглеждания втори период е **Националната научно-методическа конференция по география** (8-9 октомври 1990 г., Габрово). На нея се прави опит да се поставят и обсъдят новите проблеми пред обучението по география, възникнали с бурните политически и социално-икономически промени в България, заплашващи с хаос и деградация беззащитната в такива ситуации образователна система. Амбицията на организаторите е да се приемат "изводи и препоръки... за радикалното обновление на учебното съдържание по география в българското училище". Но дали водещите български географи са способни на обективна преценка, изненадани от събитията, и дали са готови да приемат предизвикателствата на времето? Изнесени са 4 пленарни доклада: "Постиженията в областта на физическата география и отражението им в учебните програми на българското училище" (Ив. Валцаров и кол.), "Основни тенденции и проблеми в социално-икономическата география и тяхното отражение в учебните програми на българското училище" (Д. Дончев), "Върху структурата и съдържанието на социално-икономическата география в българското училище" (Н. Димов, Ю. Илиева) и "Методически проблеми на учебното съдържание по география в българското училище" (Д. Кънчев). Освен съдокладите и изказванията, проф. Т. Христов изнася доклада "Научното дело на проф. Иван Батаклиев", който е опит за реабилитация на големия български географ - твърде закъсняла и конюнктурна.

За дискусия върху истинските проблеми на българската география, включително и на образователната, явно е още твърде рано – закостенялостта и инерцията на системата постепенно повлича географите в съмнения, безпомощност, дори в отказ от нейното съществуване като наука и в следващите години нагнетява напрежение, дори личностни конфликти в географската гилдия. В това време на проверка и на противопоставяне – идейно, политическо, материално и морално, професионализмът е обречен на сериозни изпитания.

Печатни издания на БГД

Вторият период в своята дейност дружеството започва с издаването на свои списания (1946 г.), а основният печатен орган „Известията“ е възобновен през 1953 г. През 1964 г. започва да излиза и втора научна поредица на дружеството – „Проблеми на географията в НР България“. Всички те се издават чрез „салидното издателство Хемус“, което след национализацията се организира в ДИ „Наука и изкуство“ при Комитета за наука, изкуство и култура“. То публикува и популярната библиотека на БГД „Научно-популярна географско четиво“, от която в началото излизат по 2–3, а после по 5–6 броя годишно. Тя е продължител на старата поредица на БГД „Географска библиотека“ и излиза повече от 20 години – чак до 1970 г. (общо над 120 книжки), когато монополистът ДИ „Наука и изкуство“ я спира под претекста за нарастващата конкуренция в тази област на медиите.

„Известия на БГД“ (1953–1992 г.). Новото течение запазва формата (65/92/16, от т. XIIV 60/90/16) и до голяма степен структурата и оформлението на сборниците. Тиражът на изданието е 800–1000 екземпляра, като т. XIIV (1964) се издава в 580 бройки, а т. XXVII (1978) и т. XXXVII (1989) – съответно в 1530 и 1500 бройки. Всеки том съдържа средно 12–14 печатни коли (от 7,75 за т. XXV и т. XXXVII до 20,0 за т. XII).

Редакционната колегия през годините се ръководи от 6 главни редактори: Ж. Гълъбов (1953), Ан. Вешков (1959–1964), К. Мишев (1966–1967), Т. Йорданов (1968–1973), Игн. Пенков (1976–1987) и Т. Христов (1988–1992). Заместник главни редактори са съответно К. Мишев (1962–1964) М. Мичев (1962–1967), Ил. Иванов (1968–1973) и М. Георгиев (от 1976 до 1992), а секретари Д. Канев (1965–1966), М. Печевски (1967–1969), Д. Димитров (1970–1973), В. Даков (1974–1980), Ив. Вапцаров (1981–1982), М. Вънваров (1983–1987) и Хр. Ганев (1988–1992). Като членове на редакционната колегия участват: Т. Йорданов (1953–1973), Ил. Иванов (1953–1973), М. Печевски (1959–1973), К. Мишев (1959–1973), Ив. Велчев (1965–1973), Л. Зяпков (1976–1987), Ив. Вапцаров (1976–1992), Здр. Борисов (1983–1987), Здр. Демерджиев (1981–1982), М. Йорданова (1988–1992).

Шест от Известията са с посвещения: 2 на географи-юбиляри (проф. Ил. Иванов – т. XVIIII, и проф. Игн. Пенков – т. XXIIIX) и 4 на политически и исторически събития (т. XIIII, XXVII, XXVIII и XXVIII).

Статиите са публикувани само на български език, но са придружени с резюме на руски, френски, немски или английски език. За съжаление, не съдържат информация за авторите, дори за това от къде са и къде работят.

В издадените през периода 1953–1992 г. 28 нови тома на Известията² с общо 5374 страници са публикувани 580 материала (средно по 20–21 на брой), които са разпределени в

следните основни рубрики: Уводни (редакционни) статии (10 броя); Научни статии (346); Методология и методика на географията (99); Научни съобщения (95); Рецензии и отзиви (33); Годишници (58); Дружествен живот (27); Библиографии (17). В тематично отношение физикогеографските проучвания са отразени в 196 статии, иконом-географските в 173, методиката на обучението в 37, въпросите на географското райониране в 7, картографски въпроси в 21, топонимията в 11, карстологията в 8, различни аспекти на туризма в 24. На научни форуми в България и чужбина са посветени 41 материала. По повод на навършени кръгли годишници в Известията са поместени 32 професионални биографични справки за видни географи (от тях 5 са представени по два пъти, а проф. Ж. Гълъбов – 3), в т.ч. 8 чужденци (8 от б. СССР и 1 от Австрия). Професионални биографии по повод на тяхната кончина са поместени и на други 14 географи (от тях 6 от б. СССР).

В Известията са публикували общо 225 автори, от които 51 дами и 23 чужденци (12 от б. СССР, 3 от Полша, 2 от б. Чехословакия, 2 от Унгария, 2 от Виетнам, 1 от б. Югославия и 1 от Афганистан). Най-продуктивни са Игн. Пенков (24 публикации), М. Георгиев и П. Петров (по 22), К. Мишев (19), Цв. Михайлов и Т. Христов (по 17), Д. Канев и Н. Мичев (по 14). От дамите М. Данева е публикувала 14 материала, Б. Векилска 7, Евг. Терзийска 6, М. Йорданова 4. Л. Димитрова е изготвила 16 библиографии. Тя е издала и Указател на публикациите в Известията (1933–1983 г.), посветен на V Национален конгрес на географите в България (изд. на СУ, С., 1984 г.). Той съдържа 640 заглавия и 3 показалеца – на личните имена, географски и тематичен.

По основни тематични направления в географията авторите на физикогеографски публикации са 127 (от тях 26 дами и 15 чужденци), на икономгеографски 84 (от тях 15 дами и 8 чужденци) и на методика на обучението 13 (от тях 9 дами). Прави впечатление, че през последните години от съществуването на Известията започват да преобладават публикации в областта на икономическата география и туризма и липсват резултати от сериозни теренни изследвания.

„Проблеми на географията в НР България“ (т. 1–5, 1964–1978). Те са съвместно издание на НК по география, БГД, Географския институт на БАН и ГГФ на СУ. Инициатор и главен редактор на научната поредица е проф. Ж. Гълъбов. Други членове на редакционния комитет са професорите Игн. Пенков (т. 1 и 2), Т. Йорданов (т. 1, 2 и 5), Ил. Иванов (от т. 1 до т. 4), Д. Димитров (т. 4 и 5), П. Пенчев (т. 3 и 4), Хр. Маринов (т. 3), П. Попов (т. 4), К. Мишев (т. 5) и М. Мичев (т. 5). Секретари на редакционния комитет са Д. Димитров (т. 1 и 2) и Л. Динев (т. 3, 4 и 5). Всеки том е сборник от статии, като в първите два (1964 и 1968) се разглеждат различни теоретико-методологични проблеми на географията, третият (1972) и петият (1978) са с регионален обхват (съответно география на Горнотракийската низина с прилежащата част от Родопите, и Стара планина – природа и стопанство), а четвъртият е за физикогеографското и икономгеографското райониране на България.³

² Подготвени са за печат още два тома на Известията – съответно т. XXIIIX и т. XXX, но започналите през 1990 г. в България промени и възникналите финансови затруднения на дружеството провалят тяхното издаване.

³ Планираното издаване на т. 6 от поредицата, посветен на актуални екологични аспекти, по финансови причини (ДИ „Наука и изкуство“ го определя като „губещо издание“) не се осъществява. За последно той е включен в плана на БГД за 1991 г.

Сборниците са посветени на важни географски събития – XX и XXIII конгрес на МГС, съответно в Лондон (1964) и в Москва (1976), III конгрес на БГД (1977), 50-годишнината на БГД (1968). За 15-годишния период, през който излиза поредицата, в 5-те тома са публикувани 56 статии (много от тях с приносен характер), от които 27 са с физикогеографска тематика, 24 с икономическогеографска, 2 с общогеографска, 2 са посветени на образователни проблеми и 1 на популяризирането на географските знания. Сборниците са с формат 16/60/64 и съдържат от 11 до 17 печатни коли. Издадени са в тираж от 600 (т. 5) до 10 000 екземпляра (т. 2) и продължават да бъдат източник на ценна научна информация и идеи. Може само да се съжалева, че не са намерени възможности поредицата да продължи да излиза.

Между другите научни издания на БГД през разглеждания втори период са **“Сборник в чест на академик Анастас Стоянов Бешков”** (1959) и **“Географията в съвременна България”** – Изд. на БАН, С., 1986, 200 с.

В редакционната колегия на това специално издание, посветено на XXV конгрес на МГС в Париж (1984 г.), участват 12 видни географи – университетски преподаватели, учени от БАН, методисти (отг. ред. П. Попов и Х. Тишков). То е структурирано в три части: II. Развитие и проблеми на частните (отрасловите) географски науки; III. Проблеми на комплексните географски изследвания; IV. Организация на географските изследвания.

Сп. **“Географски преглед”** (септември 1946 г. – септември 1950 г.)



В кратката програмна статия, публикувана в първа книжка, се посочва, че **“Географски преглед”** се явява популяризатор на географските истини, които ще излязат от географските кабинети и издания и ще достигнат до широките народни маси...

“Географски преглед” се издава от редакционен комитет в състав (по азбучен ред): Ал. Монежикова, Ан.

Бешков, Д. Димитров, Д. Костов (1946), Ж. Гълъбов, Игн. Пенков, Ил. Иванов, М. Мичев, Ст. Петров, Т. Йорданов (1946, 1950), Л. Динев (1947–1950), М. Гловня (1950), Л. Мелнишки (1949–1950), М. Печевски (1949–1950), П. Пенчев (1949–1950). Редактори на броевете са Ал. Монежикова (1946 г.), Игн. Пенков (от 1946 г.), Т. Йорданов (1947 г.), Ж. Гълъбов (от 1947 г., отг. ред.), Ил. Иванов (от 1947 г.) и М. Гловня (от 1948 г.).

Към списанието са привлечени цяла плеада (над 50) сътрудници, главно от научните среди на университета и БАН (известни географи, етнографи, историци, археолози, ботаници и други специалисти в сродни на географията области), както и няколко изявени учители от столични училища.

Списанието излиза в 6 (4 за 1946/1947 г.) книжки годишно във формат 8/60/84 и тираж 8 000. Всяка книжка е от 4 (5 за 1946/1947 г.) печатни коли. Списанието излиза само 4 години (1946–1950 г.), като издателската година съвпада с учебната. Издадени са общо 18 книжки (4 двойни), в които на общо 736 страници са публикувани 303 материала в 8 раздела: обща география (17 публикации), история и методология на географията (от год. III – 12 публикации), странознание (56), география на България и Балканския полуостров (50), география в училищата (13), пътешествия и юбилеи (18), научни вести и съобщения – научни форуми, административно-териториални промени, събития, портрети на видни учени, дружествен живот (69), критика и библиография (68). Правят впечатление задълбочените рецензии на научни публикации – български и най-вече чуждестранни, предимно съветски, в които се съдържат обстойни теоретико-методологични анализи (напр. на Ж. Гълъбов). В последната книжка от всяка година се съдържа и анотирана библиография на френски език на най-важните научни статии, публикувани в списанието.

Това списание до голяма степен запълва липсата на Известията през първите години след Втората световна война и става “мост” между академичната наука и географската общност. Материалите, публикувани в него, и днес изненадват с актуалността, прецизността и високия научен стил. То е едновременно научно и научно-популярно и това го прави много ценно за времето си. По подобен модел сега излиза и сп. **“География 21”**, което се ангажира с решаването на много сходни проблеми от поредния преходен период в България и в българската география.

В желанието си да задоволи обществената необходимост от по-достъпно географско четиво, две години по-късно ръководството на БГД започва да издава още едно списание. То излиза без програмна статия и само в поканата за абониране, поместена в **“Географски преглед”**, се дава следното пояснение: **“В желанието си да популяризира географската наука и да даде полезно географско четиво на по-широк кръг читатели настоятелството на БГД започна да издава сп. “Страни и народи” и продължи издаването на сп. “Географски преглед”. ... Двете списания ще запазят, общо взето, досегашната си физиономия, като сп. “Страни и народи” ще стане по-достъпно и за учащите се от прогимназиите”**.

И второто списание на БГД се списва от същия редакционен комитет и има същия формат. Излиза в 8 книжки годишно по 3 печатни коли. Тиражът му от 11 500 екземпляра през първата година, достига 18 000 през третата. Редактира се от Л. Мелнишки (тогава преподавател по география във II мъжка гимназия в София), Ст. Петров (гл. инспектор по география в МНП), М. Мичев (асистент по география в СУ), а от 1949 г. и от Т. Йорданов (ч. доц. по география в СУ) и М. Йорданова. Тематични рубрики са: 1. Белетристични пътеписи, предимно из България и славянския свят, 2. Страни, за които се говори, 3. Чудеса на света (природни и сътворени от човешката ръка), 4. Художествени географски скици на наши градове, 5. Нрави на народите (Как живеят хората другаде), 6. Славянски страни, 7. Пътешествия, 8. Географски вести и съобщения, 9. В света на книгите.

Независимо, че **“в двете дружествени списания сътрудничат най-личните географски сили у нас”**, **“настоятелството прави препоръка към редакционните колегии ... внимателно да бдят за идейното равнище на предлаганите за печат статии...”** (Пенков, 1949, с. 28). В това отношение силно впечатление прави включването в празните полета след публикациите на ярки политически лозунжи и идеологии, така типични за това време (вж. прилож. илюстрация в електронния вариант на статията).

"При преглед на статиите в двете списания, а даже само при сравнение на посочените рубрики в тях проличава, едното е с приповдигнато научно ниво, а другото е ориентирано към съвсем малки читатели (прогимназиалните ученици). Реалните нужди за популяризация при наличието на утвърдил се вече научен орган – "Известия на БГД", е нещо средно между тези две списания. При това за ръководството на дружеството беше трудно освен "Известията" да издава и две научно-популярни списания. Поради това "Географски преглед" просъществува само 4 години, а "Страни и народи" – само 2 години." Във връзка с реорганизацията на издателската дейност в страната и до известна степен на организационното отслабване на дружеството в края на 1949 г. настоятелството взе решение двете дружествени списания да се слоят в едно под название сп. "География". (Велчев, 1959, с. 186).

Сп. "География" (1950–1992).

Задачите на това "популярно-научно списание" са записани в уводната страница на I-ва книжка: "Списание "География" ще положи всички усилия да отрази и популяризира постиженията на народната власт в областта на индустриализацията и социалистическото преустройство на нашето село. То ще запознава нашата любознателна обшественост и с огромните творчески възможности на светските народи. ... Списание "География" ще популяризира стопанските и културните достижения в народнодемократичните страни, ще осведомява своите читатели за бита и борбите на национално поробените и експлоатирани страни, като разобличава вълчатата природа на капитализма и империализма." (Пенчев, 1982, с. 2).

Главни (отговорни) редактори на "География" са: Игн. Пенков (1950–1954), Т. Йорданов (1955–1967), П. Пенчев (1968–1982), Р. Найденова (1983–1990), М. Вънчаров (1991–1992). Като членове на редакционната колегия участват: Т. Йорданов (1950–1954), Б. Иванов (1950–1954), М. Гловня (1950–1954 и 1983–1986), М. Георгиев (1950–1954 и 1968–1978), В. Велев (1955–1967), К. Мишев (1955–1967), Л. Динев (1955–1967), М. Мичев (1955–1956), П. Пенчев (1955–1967), Кр. Кръстев (1955, 1968–1990), Т. Байжушева (1962–1967), В. Даков (1968–1982), Д. Дончев (1979–1990), П. Петров (1979–1990), Х. Тишков (1968–1990), П. Лазаров (1968–1978), Хр. Тилев (1983–1992), М. Йорданова (1991), Хр. Каракашев (1991), Ан. Попов (1991–1992), П. Стоянов (1991–1992), П. Рукова (1991–1992). Най-дългогодишни членове на редколегията са П. Пенчев (27 г.), Кр. Кръстев (24 г.) и Х. Тишков (23 г.). П. Пенчев най-дълго е и главен редактор – 15 г.

Рубриките на списанието са разнообразни и през годините се обогатяват, видоизменят или се появяват нови актуални теми. Основни са: Уводни (редакционни) статии; География на България; Из Съветския съюз; Из страните с народна демокрация (от 1956 г. рубриката е преименувана на Социалистически страни, а от 1967 г. става Съветският съюз и други социалистически страни); Из капиталистическите страни (от 1971 г. Капиталистически и развиващи се страни); Географски вести (и географска хроника); Из живота на географските кръжоци (до 1957 г.); Из света на книгите; История и методология на географията; Интересни природни явления и обекти; Природни източници; Видни географи, пътешественици и откриватели, годишници и чествания, конгреси и юбилеи; Статистически данни; Развитие на Земята, ландшафти (от 1959 г. Общогеографски въпроси, от 1969 г. Актуални и дискуссионни въпроси на географията, а от 1984 г. Общи географски проблеми); Експедиции; За новите градове в България (от 1970 г., преименувана през 1984 г. в Нашите селища и селищни системи); Произход на географските имена (от 1962 г.); Географски книгопис (от 1959 г.); Гостуват ни чуждестранни географски списания (от 1985 г.); Из живота на БГД (от 1976 г., допълнена през 1984 г. с Из живота на филиалите на БГД); Из библиотеката на БГД (от 1977 г.); За вас ученици и кандидат-студенти (от 1985 г.). От 1955 г. в края на всеки брой се появяват забавни материали: Географски ребуси и задачи, Географски календар, игрословици и кръстословици с географска тематика, любопитно

и интересно. В цялата поредица на "География" има и един изцяло тематичен брой (7/1987 г.), посветен на Австралия по случай предстоящия XXVI конгрес на МГС в Сидни (21–26 август 1988 г.). От 1990 г. във връзка с настъпилите политически промени материалите по странознание се поместват в списанието по нова регионална схема: НР България, СССР, Европа, Азия, Америка, Антарктида, Африка, Австралия.

Ежегодно се публикуват между 80 и 100 материала, като броят на статиите е 50–70. За 42 години изданието излиза в общо 9500 страници, на които са поместени около 4000 материала, от които над 2500 научно-популярни статии – едно внушително книжно богатство. Много от тях не са загубили познавателното си значение и съдържат интересна информация, полезна и за съвременните читатели.

Прави впечатление, че в списанието е много малък делът на материалите, които засягат въпроси от обучението по география. Те се поместват в другото специализирано издание по география, но на МНП – методическото "История и география" (1958) и неговото продължение "Обучението по география" (от 1969 г.) (вж. бр. 6/2007 на "География '21").

Художественото оформление на списанието се променя неколккратно, най-вече на кориците. По-съществени промени се извършват през 1955, 1960, 1970, 1971 и 1991 г. Като цяло първа корица е художествена фотография на географски обект. От 1986 г. цветна снимка с цитат на географска или идеологическа тема съдържа и четвърта корица. Особено фанатни с политическите лозунги, поместени в празните полета между материалите, са броевете до 1954 г. Показателни за силната идеологизация, засегнала географията, са "подходящите" художествени винетки на рубриките и особено на тази за капиталистическите страни (вж. прилож. илюстрация в електроното издание).

Форматът на списанието е 8/60/84, като последните две години (1991–1992) става 16/70/100. Началната периодичност на списанието е 8 книжки/годишно, като от 1953 г. става 10 книжки, а през 1991–1992 г. се свива в 3 книжки. Първите две години на списанието по традиции от "Училищен преглед" и "Страни и народи" са съобразени с учебната година (1950/1951 и 1951/1952), а от 1953 г. то започва да излиза в рамките на календарната година. Всяка книжка излиза в 3 печатни коли, като през 1991 г. те намаляват на 2,75, а през 1992 г. – на 2,25. През последните две години списанието, както и Известията, се издават от УИ "Св. Кл. Охридски". Началният тираж е 12 000 екземпляра (1951 г.) и през годините варира между 3 800 (1955–1956 г.), 4000–4500 (1954, 1957, 1958 г.), 5000–5500 (1949–1969 г.), 6000–7500 (1953, 1970–1983 г.), 8000–8500 (1984–1986 г.) и 10 000 (1987–1988 г.). По данни за 1985 г. 3200 от абонатите са ученици и учители по география, а 5200 – любознателни граждани.

Кризата, която обхваща БГД в началото на поредния преходен период в България (1989 г.), се отразява не само на тиража (от 7000 през 1989 г. той пада на 930 през 1991 г.) и на оформлението на списанието, но най-вече на публикуваните материали – през 1991–1992 г. те са само 65 и са написани на твърде ниско професионално равнище. Краят на списанието е предизвестен...

Национални конгреси на географите в България

Целта на тази нова организационна форма бе да се даде възможност за преглед на научната и организационната работа на целия географски фронт и за набелязване предстоящите задачи по подобрене на тази работа в национален мащаб. Безспорно е, че този нов по форма и съдържание момент в дружествената дейност създаде предпоставки за обединение на научните и педагогическите сили при изпълнението на основните теоретически, практическо-приложни и организационни задачи, които стоят пред българската география.

Искам да обърна внимание именно на тази рационална страна на организацията на националните географски конгреси, която, ако се разшири и задълбочи, ще осигури перспективите за развитието на теорията и практиката на географската наука на базата на общото колективно ръководство и сътрудничество между географските институции в страната при изпълнение на конкретните научни и практико-приложни задачи." (Гълъбов, 1980, с. 11)

Конгресът е най-висшият форум на българската географска общност и се организира от БГД съвместно с Географския институт на БАН, Геолого-географския факултет на СУ и Геолого-географската секция на Съюза на научните работници (СНР) в България. На техните заседания се изнасят научни доклади (пленарни и по секции) и се провеждат разисквания върху резултатите от изследванията по най-актуалните и най-значимите проблеми в географията. Прави се отчет и се обсъжда дейността на БГД (като "обединител на географските кадри") и се приема резолюция и програма за мероприятията на дружеството през следващите 4 години. Избира се и ново ръководство на БГД. Това е основният дневен ред на конгресите. След тяхната делова работа се провеждат научни екскурзии. Практикува се пленарните доклади на конгресите и резюметата на докладите, изнесени в секционните заседания, да се издават в специални сборници. Честта на домакинството за конгресите извън София е признание и за активна дейност на филиалите на дружеството в страната (Варна, Благоевград, В. Търново).

В следващото кратко обобщение за работата на конгресите са посочени и темите на пленарните доклади, които са показателни за приоритетите в географските изследвания за съответния етап.



Първият конгрес (9-11 октомври 1968 г., Софийски университет) * е посветен на 70-годишнината от основаването на специалност География в СУ и 50-годишнината на БГД. В работата му участват 326 души (в т.ч. 52 чужденци от 8 страни. Броят на учителите е над 100 души.

Конгресът е открит на 9 октомври в Аулата на СУ от председателя на БГД и председател на организационния комитет проф. Ж. Гълъбов. На пленарното заседание са изнесени два доклада: „Съвременни проблеми и задачи на географските науки“

(на Ж. Гълъбов) и „Проблеми и задачи на училищната география“ (на М. Печевски). През следващите два дни работата на конгреса протича в 5 секции: Геоморфология и картография (21 доклада), Климатология и хидрология (19 доклада), География на населението и селищата (9 доклада), География на стопанските отрасли и икономгеографските райони (13 доклада), и Проблеми на училищната география (15 доклада). На 12 октомври на заключителното пленарно заседание се приема резолюцията на конгреса, която

е „ръководство за действие на всички наши географи“, а през следващите 7 дни (12-18 октомври) се организират научни екскурзии из страната по 4 маршрута.

Първият конгрес на българските географи е следващото голямо събитие на БГД след Националната конференция от 1956 г. и се превръща в своеобразен "крайгълен камък" на географията в България. В Резолюция и решения на конгреса (Гловня, 1970, с. 218-220) се съдържат редица важни решения в различните аспекти на географията, много от които продължават да бъдат актуални:

"Подготовката на специалисти по геоморфология в СУ да се подобри чрез увеличаване на часовете за практически и лабораторни занятия. За тази цел да се организират геоморфоложка лаборатория и геоморфоложки полигони в области с характерни типове релеф.

В Географския институт на БАН да се организира секция по геоморфология и картография, като се разшири лабораторната и експериментална база с оглед да се отдели по-голямо внимание на морфоструктурния анализ, на морфостратиграфските нива и геоморфоложкото картиране на страната...

В ГГФ на СУ да се разшири подготовката по геоморфолошко картиране и приложна геоморфология, като се увеличат часовете за практически занятия на терена.

Да се засилят проучванията на кватернера в България, като се обърне сериозно внимание на кватернерните наслаги, кватернерната стратиграфия и кватернерната тектоника.

Особено внимание трябва да се обърне на изследванията на съвременните движения на земната кора в България и тяхната връзка с останалите морфогенетични процеси...

Да се обърне по-голямо внимание на изследването на съвременните морфогенетични процеси... Да се увеличат практическите занятия по картография за всички студенти по география. Да се създаде лаборатория за тематично и комплексно картографиране...

"Да се разширят проучванията на карстовата хидрография и морфология в България. За целта да се организира научна група при Географския институт на БАН, която да обедини географите карстоведи от Географския институт и Софийския университет."

"Да се ускори проучването и картирането на използваемите земи в България с оглед да се изработи карта в М 1:200 000."

"Във връзка с намаляването на часовете по география в средните политехнически училища и отпадането на географията като учебен предмет в професионално-техническите училища и техникумите конгресът задължава ръководството на БГД, ГГФ и Географския институт-БАН да изготвят и изпратят мотивирано предложение до ЦК на БКП, Министерския съвет и МНП за отстраняването на тази аномалия в учебния процес. Във връзка с патриотичното и интердисциплинарното възпитание на младежта и всестранната подготовка на бъдещите стопански и държавни ръководители се налага да се увеличат часовете по география в средните политехнически училища ...

БГД съвместно с Българското геологическо дружество да внесат предложение в МНП курсът по Обща физическа география в VIII клас да се допълни с някои основни познания по геология, за която цел седмичният хорариум да се увеличи от 2 на 3 часа..." (с. 220)

"... Да се направят постъпки пред МНП да утвърди стипендия за СУ-ГГФ на името на Анастас Иширков, която да се дава на най-добрия студент по география.

Конгресът определи **9 октомври** за "**ден на българската география**", който да бъде честван всяка година в цялата страна с подходящи културни мероприятия за популяризиране на географията..." (с. 220)

Конгресът препоръчва към Географския институт при БАН

да се създадат нови "отрасловогеографски" секции (основани през 1973 г.), между които Комплексна икономическа география и география на стопанските отрасли и География на населението и селищата, които да обединят "всички научни работници", работещи в тези области (вкл. от сродни на географията институции) за разрешаване на "основни теоретически, методологически и практически приложни проблеми". Предвид на това, че "слабо звено в организационната дейност е недостатъчната връзка на ръководството на дружеството с учителството по география, което пречеше за организирането на мероприятия с по-голям обхват" започва изграждането на "дружествени клонове на учителите по география в няколко околнини центъра." (Гълъбов, 1980, с. 12).

"Изучаването на природните териториални комплекси като среда, в която се развива стопанската дейност, и конструктивните методи за нейното опазване с оглед рационалното използване на естествените ресурси заеха своето място в научноизследователския фронт на географските науки." (Гълъбов, 1980, с. 14)

Във **втория конгрес** (22-25 октомври 1973 г., Международен дом на учените "Фр. Ж. Кюри" край Варна) участват 368 географи, от които 86 чужденци (от 11 страни). Председател на организационния комитет отново е проф. Ж. Гълъбов, който изнася и първия пленарен доклад: "Състояние и съвременни проблеми на географските науки в България". Вторият пленарен доклад е "Състояние и проблеми на училищната география при преустройството на единното средно политехническо училище" (П. Векилска и П. Лазаров).

Секционната структура на конгреса е запазена, като "класическите" 5 секции от първия конгрес са допълнени с нова – Човек и среда, в която "широко е застъпена комплексната тематика, по-специално – комплексното изучаване на природната среда с оглед нейното опазване и рационално използване."

На конгреса са изнесени общо 131 доклада и научни съобщения, от тях 95 са на български участници. В секция География в училищата повишен интерес предизвиква обсъждането на новата реформа в образователната система и по-конкретно – концепцията за структурата на учебното съдържание в ЕСПУ при 10-годишен курс на обучение.

Работата на конгреса е разширена с три международни мероприятия:

- двудневно заседание на Работната група по изучаване на денудационните повърхнини в Карпато-Балканската планинска система (подкомисия под председателството на проф. Ж. Гълъбов от 1966 г. към Карпато-Балканската геоморфоложка комисия).

- Симпозиум "Географски проблеми на използването на курортния потенциал" (21-22 октомври), на който при проявен голям интерес (140 делегати, от които 49 чужденци) се дискутират различни въпроси из областта на географията на туризма (Манев, 1976). Изнесени са 18 доклада (9 с автори от чужбина), като пленарният е от проф. Л. Динев ("География на туризма, нейната същност, проблеми и значение за използването на курортния потенциал").

- V координационно съвещание на представителите на географските научни учреждения от социалистическите страни (с участието на директорите на географските институти при академите на науките, председателите на националните комитети по география и председателите на географските дружества). Обсъдено е и участието на географите от тези страни в предстоящия XXIII конгрес на МГС в Москва през 1976 г.

"В периода между II и III конгрес се проведеха някои научно-организационни реформи на нашия географски фронт, които имаха за цел: усъвършенстване на научноизследователската дейност; по-рационално използване на научния потенциал; повишаване квалификацията на специалистите с висше образование по география, въвеждане на единен научно-изследователски план по география и подработка на нови университетски учебни планове. Това даде възможност да се разработват редица крупни комплексни теми, напр. "Развитие на суровинната база на НР България и съображения за нейното използване" (възложена на БАН от Държавния съвет – П.С.), "Човекът и неговата жизнена среда" и др., с което географската наука влезе в междудисциплинарни връзки с редица природни и обществени науки." (Гълъбов, 1980, с. 15)

В **Третия конгрес** (12-15 септември 1977 г., Благоевград) * участват 550 български делегати и ок. 80 чуждестранни гости (повечето от б. СССР). Почетни гости са известните полярни изследователи И. Д. Папанин (герой на СССР) и А.Ф. Трьошников (председател на Всесъюзното географско дружество, СССР), както и акад. Ф.Ф. Давидая – зам. председател на МГС. И.Д. Папанин, както и проф. К.А. Салишев, проф. А.М. Рябчиков и проф. М.И. Лвович от б. СССР, проф. А. Цим (б. ГДР), проф. М. Васович (б. СФР Югославия), акад. М. Печи, (Унгария), чл.кор. Е. Мазур и проф. Я. Демек (б. Чехословакия) официално са обявени за почетни членове на БГД.

Конгресът се провежда под девиза, повлиян от съветската географска школа "Конструктивната география – география на развитото социалистическо общество".

Като пленарни доклади на конгреса са изнесени: Развитие на географските науки в България през периода между Втория и Третия конгрес (1973-1977 г.) и задачите, произтичащи от XI конгрес на БКП и XXIII Международен географски конгрес, състоял се в СССР през 1976 г." (П. Пенчев и Л. Динев); „Опазването и оптимизацията на природната среда в НР България и съвременната география" (К. Мишев, директор на Единния център на науките за Земята), "Географски аспекти в използването на природните и социално-икономи-

ческите условия и ресурси на НР България" (Т. Йорданов, Д. Дончев), "Генералната схема за териториалното разположение на производителните сили и задачите на географските изследвания" (П. Попов, Р. Найденова), "Единен териториално-устройствен план (ЕТУП) на НР България и селищните системи" (М. Деведжиев, Здр. Борисов, Ат. Атанасов). Другите пленарни доклади засягат мястото на географията и училищната география в образователната система в България и подготовката на географските кадри (Д. Канев, П. Векилска, П. Лазаров, Н. Воянов, Т. Христов) и състоянието и проблемите на периодичния географски печат и пропагандата на географските знания (Игн. Пенков).

Новите аспекти, намерили място в работата на конгреса, са ландшафтознанието, формирането на селищните системи, териториалното разпределение на рекреационните ресурси, приложението на оценъчна, прогнозна и комплексно-регионална интерпретация на фактическия материал.

Изнесени са общо 103 доклада в 5 секции.

През последния ден от работата на конгреса се обсъждат и приемат съществени промени (изменения и допълнения) в устава на БГД, според които се предвижда и създаване и на клуб "Млад географ". Той се изгражда по училища при заявили желание поне 15 ученици и се субсидира чрез пионерската (ДПО "Септемврийче") и комсомолската (ДКМС) организации.

На конгреса е посветена специализирана картографска изложба с географска тематика. Провежда се и предконгресен (11 септември) международен симпозиум на университетските географи (България, Б. ГДР, Куба, Полша, Б. СССР, Б. Чехословакия, Унгария, Б. Югославия) на тема "Проблеми по опазване на обкръжаващата среда в условията на интензификация на производството".

В края на 1977 г. Държавният съвет на НР България утвърди "Основни насоки за опазване и възпроизводство на природната среда в НР България". "Природната среда като единство от взаимно свързани физикогеографски процеси и явления в териториалния природен комплекс, повече или по-малко повлияни от дейността на човека, е изконният предмет на географията. Опазването на тази среда в процеса на нейното усвояване не е възможно без познаване на природните закономерности, които определят развитието на цялостния природен комплекс в неговата териториална диференциация, т.е. опазването на природната среда с оглед нейното рационално използване като практическа задача, е тясно свързано и с разработката на един от основните теоретически проблеми на физическата география – изучаване динамиката на формирането и развитието на физикогеографските комплекси – природната среда – в тяхната териториална диференциация от различен ранг. Ефективността на конкретните мероприятия по опазването, възпроизводството и рационалното използване на природната среда – оценка на нейните ресурси, научната прогноза на нейното развитие и пр. – ще бъде толкова по-голяма, колкото е по-високо нивото на теоретическата разработка на проблема за комплексността на природните териториални единици." (Гълъбов, 1980, с. 16-17)

В ход е и дългосрочната програма "Генерална схема за териториалното разположение на производителните сили в НР България за периода 1975–1990 г." Нейното осъществяване предвижда комплексно икономическо развитие на отделните териториални единици, което е в тясна връзка с Единния териториално-устройствен план на страната.

Изисква се разработването на "един основен проблем на методологическия фронт на географията – изясняване ролята и значението на природните и икономическите условия и ресурси в развитието на икономическите териториални единици – отрасли и комплекси. В тази изследователска област остро се поставя въпросът за методите на икономическата оценка на конкретните природни условия и ресурси в териториален разрез, при разрешаването на който прекият допир между икономическата и физическата география спомага за правилната оценка на природния и икономическия потенциал на отделните територии." (Гълъбов, 1980, с. 17)

Същевременно "Стремежът за повишаване на научно-педагогическата и методическата квалификация, който е бил и остава и до днес характерна черта в работата на нашето народно учителство, трябва да бъде всеотдайно подкрепен от БГД." (Гълъбов, 1980, с. 18)

Четвъртият конгрес (5–7 октомври 1981 г., отново в МДУ „Ж. Кюри“, Варна) събира 570 делегати и гости от чужбина. Изнесени са следните пленарни доклади: „Развитие на географската наука след III конгрес и предстоящите задачи в светлината на XII конгрес на БКП“ (Ж. Гълъбов), „Екологизация на общественото производство в НР България и съвременната география“ (К. Мишев), „Ролята на географията при усъвършенстването на териториалната организация на производителните сили“ (П. Попов, Р. Найденова), „Пропагандиране и внедряване на географските знания и научни постижения“ (М. Мичев), „Приносът на конструктивната география за оптимизация на въздействието на обществото върху околната среда“ (акад. И.П. Герасимов, Москва), и „Историко-географски предпоставки за възникване на Българската държава“ (П. Коледаров) – по случай честването на 1300-годишнината на България.

По време на пленарното заседание акад. И.П. Герасимов връчва грамоти на българските професори Ж. Гълъбов и П. Пенчев, удостоени за почетни членове на Всесъюзното географско дружество. Същевременно проф. Ж. Гълъбов обявя-

ва за почетни членове на БГД летецът-космонавт Георги Иванов и доц. Гюла Дудаш от Университета в Будапеща.

В 6-те секции на конгреса са изнесени общо 101 доклада, в т.ч. 32 стендови (постери). На пленарно заседание през последния ден са изслушани 9 доклада по проблемите на обучението по география. Направени са предложения за подновяване на тематичните научно-практически учителски конференции, за повече научни екскурзии с учителите по география в страната и в чужбина.

Като съществена организационна слабост в дейността на БГД конгресът отчита провала на планираната Национална конференция на учителите по география. В резолюцията е записано: „към централното ръководство на БГД да се изгради педагогическа група от методици и учители, която да подпомага ръководството при разработване на мерки за оказване на помощ на учителите и тяхното активизиране при обсъждането и решаването на важни задачи на географското образование“ (Христов, 1982, с. 4). Взема се и решение „да се усъвършенства структурата на сп. „География“ и да се помисли за неговото по-сполучливо название“ (Христов, 1982, с. 5) (!!).

"От няколко години успешно се проявяват ученическите географски клубове към дружествените клонове във Варна и Михайловград (дн. Монтана – П.С.). Необходимо е Централното ръководство на БГД да окаже по-активна творческа помощ на ученическите експедиционни отряди, като им осигури научни ръководители и им отпуска редовно материална помощ." (Христов, Гловня, 1987, с. 7).

Петият конгрес (26-27 септември 1985 г., София) е открит в представителния Народен дворец на културата (НДК) в присъствието на 500 делегати и около 20 чуждестранни гости. Творческата работа на конгреса е пренесена в СУ. Изнесени са общо 120 доклада в три секции: Географски проблеми на взаимодействието на системата човек-общество-природа, Човекът и планинските геосистеми в България и Географско образование, информатика и пропаганда на географските знания.

Проф. К. Мишев в пленарен доклад предлага за обсъждане вариант на дългосрочна разработка "Регионален синтез и прогноза за развитието и оптимизацията на окръжаващата географска среда в НРБ до 2000-та година и в перспектива до 2030-2050-та година". В доклада се съдържат опити за утвърждаване единството на географията: „В историята на БГД Петият конгрес ще остане като конгрес, на който се утвърждава все повече и повече на единството на географията, нейната интеграция въз основа на все по-задълбоченото изследване

на взаимодействието на човешкото общество и природата и формиращите се като резултат от това взаимодействие динамични териториални системи. (Христов, 1986, с. 2).

В резолюцията на VI конгрес е записано решението "БГД да настоява пред МНП за въвеждането на редовен курс по География на България и в X клас."

Към проблематиката на конгреса има повишен интерес, за който свидетелства участието на редица специалисти от сродни на географията научни области. Важно събитие по време на конгреса става присъждането на почетни звания и знаци на БГД на голям брой изтъкнати български и чуждестранни учени и общественици: със званието „Почетен член“ на БГД и връчване на почетна грамота и почетен знак (медал „Проф. Ан. Иширков“) 16 български учени и общественици и 13 чуждестранни учени, и с почетна грамота – 22 председатели на дружествени клонове, преподаватели и учители по география, дългогодишни членове на БГД.*

"Наложено се и мнението за промяна на подходите и методите в географските изследвания като все по-често се прибегва и до прилагането на количествени методи с използване на електронно-изчислителни машини." (Христов, 1986, с. 2)

Шестият конгрес (8-10 октомври 1989 г., В. Търново) се провежда в навечерието на краха на социализма в България и има много символично мото: "Преустройството и географията". В него вземат участие 583 делегати и гости. Пленарните доклади са три: Отчетен на Централното ръководство (Т. Христов), "Географската наука между V и VI конгрес" (К. Мишев) и "Проблеми на географското образование" (П. Лазаров) (публикувани в бр. 6/1989 на сп. "Обучението по география").

На конгреса като основни аспекти се предлагат обособяването на географията като "конструктивно-прогнозна наука с ярка насоченост към екологичните проблеми на нашето време" и "екологичното образование и възпитание" като "един от кардиналните проблеми на съвременното учи-

лище". В сформираните 6 секции (Физическа география с 2 подсекции: Геоморфология и съвременни екзогенни процеси и Климатология и хидрология; Социално-икономическа география с 2 подсекции: Население и селища и Териториална организация на стопанството; Картография; Гео-екология; География на туризма и културно-историческото наследство и Географско образование) са изнесени около 200 доклада с твърде разнообразна тематика.

Ръководство на БГД отчита пред конгреса, че поради наложения монопол от ДИ "Наука и изкуство" има проблеми с издаването на дружествените печатни органи. Неуспешна е реализацията и на инициативата от предния V конгрес за по-активно сътрудничество между географите от Балканския полуостров.

„Преустройството "очиства социализма от ръждата, която е проникнала в стоманената му конструкция"... С новите постановки трябва да се съобразява и географията. Впрочем, географията трябваше сама да стигне до тези изводи. Обременена от догматичното мислене, на географията у нас не и достигнаха сили да прави по-задълбочен анализ на глобалните и регионалните политически, социално-икономически и екологични проблеми. При новите условия отговорностите на нашата наука се увеличават. Географията трябва да създава концепции и програми за цялостно изясняване на много от политическите, икономическите и регионалните проблеми. ...

Ние всички малко или повече имаме влог в успехите, но носим и отговорност за застоя, за забавения икономически растеж, за социалните проблеми и особено за диспропорциите в регионалното развитие на страната, за влошаващата се екологична обстановка. Ние сме пряко отговорни за състоянието на географската наука и географското образование в страната." (Христов, 1989, с. 3)

Петър Стефанов

Географски институт на БАН

Следва продължение.

Третата част на статията разглежда дестабилизацията и упадъка на БГД в условията на "перестройка" на социалистическото планово стопанство към пазарно и на утвърждаване на номенклатурно-криминална олигархия и нов тип тоталитарна диктатура на фона на псевдодемокрация и потиснато в зародиш гражданско общество. Направена е периодизация в развитието на БГД и са обобщени изводи за неговата дейност. Дискутира се и бъдещето на дружеството.